**LÄNSI- JA SISÄ-SUOMEN OIKEUSAPU-
JA EDUNVALVONTAPIIRI/
KESKI-SUOMEN OIKEUSAPUTOIMISTO**
Hannikaisenkatu 47, PL 143
40101 Jyväskylä
Puhelin / vaihde 029 56 60856
keski-suomi.oikapu@oikeus.fi

LAUSUNTO
2.10.2018

LAKIVALIOKUNNALLE

Asia: Lausuntopyyntönne koskien Hallituksen esitystä eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi, He 88/2018 vp

Länsi- ja Sisä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri esittää hallituksen esityksestä lausuntonaan kunnioittavasti seuraavat huomiot:

Yleistä

Länsi- ja Sisä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiriin kuuluu neljä oikeusaputoimistoa: Etelä-Pohjanmaan, Keski-Pohjanmaan ja Pohjanmaan, Keski-Suomen sekä Pirkanmaan oikeusaputoimistot. Lausuntoa annettaessa on kuultu Keski-Suomen oikeusaputoimistossa työskenteleviä julkisia oikeusavustajia.

Lapsen huolto ja asuminen

Huoltajien oikeuksien ja velvollisuuksien täsmentäminen

Lapsenhuoltolakiin ehdotetut nimenomaiset säännökset huoltajien velvollisuudesta vaalia lapselle tärkeitä ihmissuhteita, molempien vanhempien velvollisuudesta omalta osaltaan myötävaikuttaa tapaamisoikeuden toteutumiseen ja säännös huoltajien velvollisuudesta suojella lasta kaikenlaiselta ruumiilliselta sekä henkiseltä väkivallalta sisältyvät voimassa olevan lain periaatteisiin. Edellä mainitut ehdotetut säännökset tehostavat vanhempien velvollisuutta ottaa huomioon lapsen etu lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa.

Velvollisuus ilmoittaa aiotusta muutosta

Koemme säännöksen lapsen vanhemman velvollisuudesta ilmoittaa etukäteen toiselle vanhemmalle aikomuksestaan muuttaa asuinpaikkaansa myönteisenä ja tarkoituksenmukaisena, jos muutolla on vaikutusta lapsen huollon tai tapaamisoikeuden toteutumiseen. Käytännössä tilanteet tulevat usein esille, kun lähihuoltaja on jo muuttanut vastoin yhteishuollon velvoitetta yksipuolisesti lapsen asuinpaikkaa toiselle paikkakunnalle toisen vanhemman tietämättä, tai vastoin toisen tahtoa. Tällöin vanhemmalla ei ole käytännössä ole ollut muuta mahdollisuutta, kun laittaa tuomioistuimeen vireille lapsen asumista koskeva hakemus, jolla vanhempi hakee lapsen asumista itselleen.

Säännös siitä, että asiasta tulisi etukäteen ilmoittaa toiselle vanhemmalle voi poistaa ainakin joitain lapsen asumista koskevia riitoja, edellyttäen että

vanhemmat ovat toisen muuttoaikeista yksimielisiä. Säännös samalla myös velvoittaa vanhempaa miettimään etukäteen muuttonsa vaikutuksia lapsen huollon ja tapaamisoikeuden toteutumisen näkökulmasta, mikä mahdollisesti edesauttaa ratkaisemaan asian sovinnollisesti.

Lapsen huoltoon liittyvien sopimusten alan laajentaminen

Sosiaalilautakunnan toimivallan laajentamista sopimusten vahvistamisessa pääsääntöisesti yhtä laajaksi kuin tuomioistuimilla, on hyvä uudistus. Lapsen huoltoa koskevia riitoja on saatu sovittua työnjakomääräyksin jakamalla huoltajille kuuluvat tehtävät huoltajien kesken. Jos sosiaalilautakunnalla on myös toimivalta vahvistaa sopimuksia huoltajien tehtävien jaon osalta, monia huoltoriitoja ei tarvitse viedä tuomioistuimen ratkaistavaksi. Ehdotetut säännökset eivät välttämättä kuitenkaan tule vähentämään riitoja olennaisesti, koska vanhemmat kokevat lapsen asumisen ohella myös huoltajan tehtävät ja roolin tärkeänä. Ehdotus antaa sosiaalilautakunnalle kuitenkin yhden mahdollisuuden edesauttaa vanhempia sopimaan lapsen huoltoa koskevat erimielisyydet jo sosiaalilautakunnassa.

Sosiaalilautakunnan toimivallan laajentaminen koskemaan myös riidattomia oheishuoltajamääräyksiä on tarkoituksenmukainen uudistus ja nopeuttaa asioiden käsittelyä. Riidattomissa oheishuoltoasioissa osapuolet ovat yleensä kaikki yksimielisiä siitä, että vanhempien ohella huolto tulee määrätä jollekin kolmannelle henkilölle ja käsittelyt nopeutuvat, kun tapauksia ei tarvitse viedä tuomioistuimen ratkaistavaksi. Riitaiset oheishuoltotilanteet ja tilanteet, joissa lapsen huolto uskotaan vanhempien sijasta muulle henkilölle, tulee ratkaista edelleen tuomioistuimessa.

Tietojensaantioikeuden vahvistaminen

Vallitsevan oikeuskäytännön mukainen vanhemman tietojensaantioikeuden kirjaaminen lakiin on myönteinen uudistus. Monia huoltoriitoja saadaan sovittua vanhempien kesken siten, että lapsen huolto määrätään yksin toiselle vanhemmalle ja toiselle vanhemmalle vahvistetaan tietojensaantioikeus. Sosiaalilautakunnan mahdollisuus vahvistaa tietojensaantioikeutta koskeva sopimus on toivottu uudistus, joka voi edesauttaa vanhempien sovinnollista ratkaisua sosiaalilautakunnassa ja tällä voidaan välttää joidenkin huoltoriitojen käsittely tuomioistuimessa.

Tietojensaantioikeuden vahvistamisesta muulle kuin vanhemmalle, ei ole tarkoituksenmukainen uudistus. Tietojensaantioikeuden piiriin kuuluu myös arkaluontoisten tietojen saaminen viranomaisilta, kuten lapsen terveys- ja sairaudenhoitotiedot. Koemme, että tietojensaantioikeuden piiriin kuuluvia tietoja ei tulisi antaa vanhempien ohella ulkopuoliselle henkilölle. Tämä uudistus saattaa lisätä myös asian käsittelyitä tuomioistuimessa.

Lapsen huoltajuus tunnustettaessa vanhemmuus ennen lapsen syntymää

Ehdotuksessa ehdotetaan uutta sääntelyä lapsen huoltajuuteen tunnustettaessa vanhemmuus ennen lapsen syntymää. Isyyden vahvistamista koskevat asiat kuuluvat sosiaalilautakunnan toimivaltaan, joten uudistuksilla ei ole oleellista merkitystä Länsi- ja Sisä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiirin oikeusaputoimistojen toimintaan.

Vuoroasuminen

Ehdotetut säännökset, jotka mahdollistavat yhtenä laissa tarkoitettuna lapsen asumisjärjestelynä vuoroasumisen, on tarkoituksenmukainen uudistus.

Käytännössä useat oikeusaputoimistoissa käsiteltävät perheoikeudelliset asiat koskevat nimenomaan lapsen asumista, koska vanhempi, joka ei toimi lapsen lähihuoltajana, ei halua lapsen asumisesta luopua. Lapsen virallisen asuinpaikan määräytyminen on vanhemmille tärkeä myös siksi, koska monet etuudet suoritetaan sen mukaan, kumman vanhemman luona lapsen väestötietojärjestelmän mukainen asuinpaikka on. Kotikuntalain mukaan henkilöllä voi olla vain yksi virallinen asuinpaikka ja ehdotuksen mukaan tämä koskisi myös vuoroasumista. Oikeusaputoimiston asiakaskunnassa on paljon pienituloisia henkilöitä, joille esimerkiksi lapsilisän maksamisella ja asumistuen suuruudella on suuri taloudellinen merkitys. Koska lapsen virallinen asuinpaikka vaikuttaa myös lapsilisän ja asumistuen maksamiseen, voi tämä aiheuttaa jatkossakin riitatilanteita vanhempien välillä varsinkin, jos molemmat vanhemmat ovat pienituloisia. Vaikka vuoroasumisesta päästäisiin sovintoon, voi jatkossa riidat koskea sitä, kumman vanhemman koti on lapsen virallinen asuinpaikka. Taloudellisten etujen jakaminen vuoroasumistilanteissa voisi tuoda ratkaisun joihinkin lapsen asumista koskeviin riitoihin.

Vuoroasumistilanteissa tulee ratkaistavaksi myös se, miten elatusapu määräytyy, jos lapsi asuu tosiasiassa molempien vanhempien luona lähes yhtä paljon. Elatusavulla tai elatustuella on suuri taloudellinen merkitys varsinkin pienituloisille vanhemmille ja myös niissä tilanteissa, joissa vanhempien taloudellinen tilanne on erilainen. Vuoroasuminen tulisi siten huomioida myös elatusavun suuruuden arvioimisessa ja vuoroasumisessa tulisi myös tapauskohtaisesti määrätä elatusavusta. Vuoroasumisessa ei tulisi automaattisesti määrätä, että elatusapua ei makseta puolin tai toisin, koska tämä voi muodostua toiselle vanhemmalle kohtuuttomaksi tilanteeksi. Lakiin lapsen elatuksesta annetun lain muuttamisesta 4 §:n ehdotettu muutos on siten myös tarpeellinen.

<u>Lapsen tapaamisoikeus</u>

Lapsen oikeus tavata muuta henkilöä kuin vanhempaansa

Lapsenhuoltolakiin on ehdotettu säännös, jonka mukana tapaamisoikeus voitaisiin vahvistaa oikeudellisesti sitovalla tavalla myös lapsen ja hänelle erityisen läheisen henkilön välille, on sinänsä perusteltua. Tilanteita, joissa olisi tullut esille ongelmaa siitä, että lapselle erityisen läheinen henkilö ei olisi saanut tavata lasta, ei ole juurikaan käytännössä tullut esille. Käytännössä on enemmänkin tullut esiin tilanteita, joissa tapaavan vanhemman oma sosiaalinen elämäntilanne on sellainen, että lapsen tapaaminen järjestetään isovanhempien luona, jolloin nämä voivat olla tukena tapaamisessa ja todellisuudessa myös itse tapaavat lasta.

Jos tapaamisoikeutta vahvistetaan muulle kuin vanhemmalle, voi tämä aiheuttaa käsittelyiden monimutkaistumista ja käsittely aikojen pidentymistä tuomioistuimissa. Tilanteissa tulisi selvittää vanhempien mielipide ja mahdollisesti sosiaalilautankunnan olosuhdeselvitykset tulisi tehdä myös sen henkilön olosuhteista, kenelle tapaamista ollaan vahvistamassa. Tilanteet menevät monimutkaiseksi, jos toinen vanhempi vastustaa tapaamisten vahvistamista erityisen läheiselle henkilölle. Myös tällaisten tapaamismääräysten täytäntöönpanokelpoisuus voi aiheuttaa riitoja. Lapsen

edun mukaisena ei voida pitää tilannetta, jossa tapaamisoikeus erityisen läheisiin henkilöihin voi aiheuttaa jatkuvia tapaamisoikeuden täytäntöönpanoriitoja.

Lapsen huoltajan velvollisuus on vastata siitä, että erotilanteessa lapsi tapaa muita hänelle erityisen läheisiä henkilöitä. Jos lapselle vahvistetaan tällainen tapaamisoikeus tuomioistuimessa, tulisi se vahvistaa vain sellaisen henkilön kanssa, johon lapsella on ollut jo läheinen ja kiinteä suhde, ja joka on osallistunut lapsen kasvatukseen ja elämään aikaisemmin. Lisäksi tapaamisia vahvistettaessa tulisi huomioida se, ettei tämä muodostu lapselle ajankäytön kannalta kuormittavaksi.

Tapaamiskustannukset

Ehdotettu säännös lapsen tapaamisoikeudesta aiheutuvien kulujen jakamisesta vanhempien kesken on tarpeellinen, koska asia on ollut aikaisemmin oikeuskäytännön varassa.

Tapaamiskustannukset nousevat esille yleensä niissä tapauksissa, joissa toinen vanhempi asuu toisessa kaupungissa, jolloin tapaamiskustannukset muodostuvat suuriksi. Koska jatkossa lähtökohtana on se, että vanhemmat vastaavat kuljetuksista ja matkakustannuksista yhdessä, on tärkeää, että tätä vastuuta jaettaessa otetaan huomioon vanhempien kyky vastata kuljetuksista, koska monissa tilanteissa vanhempien tosiasiallinen kyky vastata kuluista voi olla hyvin erilainen. Ehdotettu säännös ei välttämättä poista kaikkia riitatilanteita, koska lähivanhempi voi kokea kohtuuttomaksi sen, että hän joutuu vastaamaan lapsen tapaamiskustannuksista varsinkin niissä tilanteissa, joissa toinen vanhempi on muuttanut toiseen kaupunkiin.

Tuetut ja valvotut tapaamiset sekä valvotut vaihdot

Ehdotetut säännökset tuetuista ja valvotuista tapaamisista sekä valvotuista vaihdoista ovat tarpeellisia, koska asia on ollut aikaisemmin oikeuskäytännön varassa. Nimenomaiset säännökset laissa turvaavat lapsen edun ja myös vanhempien oikeusturvan toteutumista.

Oikeuskäytännössä tuetut ja valvotut tapaamiset on yleensä määrätty porrastetusti siten, että valvottujen tai tuettujen tapaamisten jälkeen on siirrytty vähitellen tapaamisia laajentaen normaaleihin etävanhemman luona tapahtuviin tapaamisiin.

Uhkasakko tapaamisoikeuden turvaamiseksi

Ehdotettu säännös uhkasakon määräämisestä tapaamisoikeuden turvaamiseksi, on perusteltua. Käytännössä on tullut esille tilanteita, joissa lähivanhempi on useita kertoja tahallaan jättänyt toteuttamatta lapsen ja etävanhemman tapaamisoikeutta. Jos jo perustepäätöksessä on maininta uhkasakosta, voi tämä edesauttaa tapaamisten toteutumista ja mahdollisesti ennaltaehkäistä tapaamisoikeuden täytäntöönpanoriitoja. Tämä säännös antaa mahdollisuuden puuttua jo etukäteen lapsen edun vastaiseen toimintaan.

Vieraannuttaminen ja muu tapaamisoikeuden estäminen

Esityksessä ehdotetut useat lainsäädäntötoimenpiteet, joilla pyritään ehkäisemään vieraannuttamista ovat myönteisiä ja toivottuja.

Käytännössä lapsen asumista koskevissa riitatilanteissa tulee hyvin usein esille tilanteita, joissa toinen vanhempi esittää, että lasta yritetään vieraannuttaa estämällä tapaamisia tai, että toinen vanhempi puhuu toisesta vanhemmasta negatiivisesti vaikuttaakseen lapsen mielipiteeseen. Lain yleisten säännösten ohella on tärkeää, että lapsenhuoltolaissa on nimenomainen säännös vanhemman velvollisuudesta kasvatustehtävässään välttää kaikkea, mikä on omiaan aiheuttamaan haittaa lapsen ja toisen vanhemman väliselle suhteelle. Lain säännös velvoittaa vanhempaa välttämään lasten manipulointia ja muuta epäasiallista vaikuttamista lapseen. Lainmuutoksen jälkeen jää nähtäväksi kuinka hyvin vanhemmat toteuttavat tätä säännöstä ja pystyvät pitkittyneissä ristiriitatilanteissa näkemään lapsen tapaamisoikeuden nimenomaan lapsen etuna.

Lapsen osallisuuden vahvistaminen

Esityksessä ehdotetut useat lainsäädäntötoimenpiteet, joilla on tarkoitus parantaa lapsen oikeutta tulla kuulluksi ja osallistua häntä koskevien asioiden käsittelyyn ovat myönteisiä uudistuksia.

Huoltajien tehtävät

Lakiin kirjattavat säännökset huoltajien tehtävistä kuten velvollisuudesta selvittää lapsen mielipide ja ottaa se huomioon lasta koskevia päätöksiä tehtäessä, ovat tärkeitä. Näiden säännösten tosiasiallinen toteutuminen jää kuitenkin lain velvoittavuudesta huolimatta vanhempien omaan harkintaan, kuten se miten vanhemmat voivat ottaa lapsen mielipiteen huomioon, jos se on vanhemmalle vastainen.

Lastenvalvojan tehtävä sopimusta vahvistettaessa

Säännös lastenvalvojan velvollisuudesta kuulla lasta henkilökohtaisesti, jos se on tarpeen lapsen mielipiteen selvittämiseksi, on perusteltua. Vanhemmat voivat kuitenkin vaikuttaa lapsen mielipiteen muodostumiseen ja kuulemisessa tulee erityisesti pyrkiä välttämään tilanteita, joissa lapsi voi kokea joutuvansa tekemään valintaa vanhempien välillä. Siten kuuleminen tulisi lähtökohtaisesti järjestää ilman vanhempien läsnäoloa.

Tuomioistuinten tehtävät

Ehdotuksen mukaan tuomioistuimen olisi varmistuttava siitä, että huoltajat ovat selvittäneet lapsen mielipiteen myös riidattomissa ja sovittelussa käsiteltävissä asioissa. Lapsen mielipiteen selvittäminen riidattomissa tilanteissa ei ole niin tarkoituksenmukaista kuin riitaisissa tilanteissa, koska lähtökohtaisesti lapsen etu toteutuu parhaiten tilanteissa, joissa lapsen vanhemmat ovat yksimielisiä lapsen asioista.

Nykyisen käytännön säilyttäminen, jossa riitaisessa asiassa lapsen mielipide selvitetään ensisijaisesti sosiaalilautakunnalta pyydetyssä olosuhdeselvityksessä, on perusteltua. Kokemustemme mukaan sosiaaliviranomaisen tekemässä olosuhdeselvityksessä on selvitetty hyvin ja perusteellisesti lapsen mielipide. Sosiaaliviranomaiset kuulevat lasta yleensä hänen omassa kodissaan, joka on myös lapselle parempi vaihtoehto kuulemiselle kuin tuomioistuin. Koemme, että lapsen kuuleminen tuomioistuimessa tulisi järjestää edelleen vain niissä tilanteissa, joissa siihen on painavia syitä ja joissa se on tarpeen eikä lapsen mielipidettä ole saatu riittävästi selvitetyksi olosuhdeselvityksessä.

Säännös siitä, että olosuhdeselvityksen tekijää kuultaisiin tuomioistuimen suullisessa käsittelyssä kuultavana, eikä todistajana on perusteltua, koska usein vanhemmat kokevat sosiaaliviranomaisen olevan vain toisen vanhemman puolella. Uusi säännös tuo vanhemmille esille sosiaaliviranomaisen roolin puolueettomuutta ja sitä, että hän ei edusta kumpaakaan osapuolista, vaan tuo tuomioistuimelle esille nimenomaan lapsen näkökulman ja lapsen edun.

Oikeudenkäyntien nopeuttaminen

Ehdotetut säännökset oikeudenkäyntien nopeuttamisesta ja käsittelyiden joutuisuudesta ovat myönteisiä. Etenkin etävanhemmat kokevat oikeudenkäyntien pitkät kestot hankalina ja kokevat, että pitkittyneet oikeudenkäynnit voivat vaikuttaa asian lopputulokseen olosuhteiden vakiintuessa toisen vanhemman luokse.

Säännös tuomioistuimen harkintavallasta sen suhteen milloin olosuhdeselvitys on pyydettävä, on sinänsä perusteltua. Kokemuksemme mukaan olosuhdeselvityksissä ei ole selvitetty turhia seikkoja, ja selvityksiä on laadittu pääsääntöisesti vain selvästi riitaisissa tilanteissa. Näin tulee jatkossakin olla, koska selvitykset ovat yksi keskeisistä oikeudenkäyntimateriaaleista lapsiriidoissa. Käytännössä valmisteluistunnossa tuomioistuin on kyselyoikeuttaan käyttäen selvittänyt osapuolilta etukäteen ne seikat, mitä kukin haluaa erityisesti olosuhdeselvityksessä selvitettävän ja toimittanut pyynnön tämän osalta sosiaalilautakunnalle. Säännös määräajan asettamisesta selvityksen toimittamiselle vastaa käytännössä jo vallitsevaa käytäntöä.

Säännös tuomioistuimen harkinnasta hylätä hakemus jo kirjallisessa menettelyssä, tilanteissa joissa hakemus ei ylitä muutoskynnystä, on perusteltu ja tämä voi estää tietyissä tilanteissa toistuvat, perusteettomat oikeudenkäynnit.

Jyväskylässä 2.10.2018

Julkinen oikeusavustaja, asianajaja Anne Hytönen